

Старасценка Т.Я. (Мінск)

Імпліцытнасць метафары Максіма Танка

Трапеічныя сродкі вершаў Максіма Танка ствараюць знешні дыялог з чытачом. Сярод іх важнае значэнне мае метафара – “імплікацыянал, арганізацыя якога грунтуецца на засваенні верагоднай структурай рэфэрэнтнага значэння” [2, с. 47]. У выніку сумяшчэння рэфэрэнта з імпліцытнымі магчымасцямі рэалізуецца канчатковы вынік – вобраз. У мове твораў паэта імпліцытнае значэнне выяўляе метафара, якая ўзнікае на аснове скрытага параўнання: “параўнанне ляжыць у аснове метафары” [3, с. 188]. Параўнанне – “адзін са старажытных і надзейных спосабаў вытлумачэння і наймення навакольнага свету, характарыстыкі чалавека, з’яў прыроды, штодзённых сітуацый” [4, с. 3]. Некаторыя мовазнаўцы (В.І. Іўчанкаў, В.І. Рабкевіч, Ф.С. Шумчык і інш.) пры вылучэнні кампанентаў параўнання як суб’ект разглядаюць тое, што параўноўваецца, як аб’ект – тое, з чым параўноўваецца. Мэтазгодна, аднак, прытрымлівацца іншай пазіцыі. У прыватнасці, “аб’ект, з якім што-небудзь супастаўляецца, амаль заўсёды пачэрпнуты з навакольнай прыроды” [4, с. 3]. Або яшчэ: “Аб’ект параўнання – гэта тое, што параўноўваецца” [6, с. 161]. Трапеічны працэс у метафары менавіта экспліцыраваны, чым у параўнанні, паколькі метафара выражае толькі суб’ект параўнання. Яго асацыяцыя праз неэкспліцыраванасць аб’екта набывае выразны эфект сутворчасці з чытачом, або знешні дыялог. Разгледзім прыклад: *Тэмпература сэрца, я знаю, / Не трыццаць сем градусаў на якой / Не прыгатуеш нават чаю, / Не зварыш кашы бульбяной. / І калі ад сэрца загараюцца / Вусны, вочы, нават ільды, / Калі песні ў ім выплаўляюцца / З тугаплаўкіх слоў руды – / Значыць, тэмпература такая, / Якой нават сонца не мае* (“Тэмпература сэрца”).

У прыведзеным вершы Максіма Танка генітыўная метафара *тэмпература сэрца* ўключае вобразны назоўнік *тэмпература* як сінтаксічна галоўны кампанент. Ён з’яўляецца індывідуальна-аўтарскім тропам і рэалізуе імпліцытнасць (а разам з ёй і эфект сутворчасці). Як зазначае В.Д. Старычонок, “такія метафары не столькі выконваюць эстэтычную і інфармацыйную функцыі, колькі актывізуюць увагу адрасата” [5, с. 131]. Паколькі імпліцытнасць – гэта “нявыражанасць, скрытнасць” [1, с. 174], то чытач далучаецца да творчага працэсу праз пошук інтэгральнай прыметы. Такі пошук не ўскладняецца паэтам, а, наадварот, аблягчаецца дзякуючы шырокаму кантэксту твора. Менавіта з яго чытач выводзіць значэнне лексемы *тэмпература* як ‘актыўнасць жыццёвай пазіцыі’. Інтэграванне праходзіць па вобразнай аснове (*tertium comparationis*),

заснаванай на падабенстве актыўнага дзеяння. Пададзім яшчэ прыклады індывідуальна-аўтарскіх генітыўных метафар з імпліцытнасцю: *Я помню крылы вашых рук* (“Я помню крылы вашых рук...”); *Нікому не кажыце, / Каторая з песень выткана / З нітак неба, / З нітак травы, / З нітак крыві, / Сонца і летуценняў* (“Як слуцкі пояс”); *Выехала з нашага горада, / Грукнуўшы дзвярмі майго сэрца* (“У магазіне кветак”); *Дарога – / Шэрая бясконцая нітка / З вузламі памяці* (“Дарога...”); *Вы абмінаеце асенні лес / Таму, што вецер абарваў лістоту, / Птушыную гамонку, / Перакаты рэха. / Але ж там перашум яго застаўся, / Што сееца праз пальцы веця, / Праз патронныя старыя гільзы, / Праз вузлы памяці – калючыя засекі з дроту* (“Вы абмінаеце асенні лес...”); *Залатымі шарахаўкамі лісце бяроз / Над бясконцай дарогай звініць, / І бразджыць кастаньетами шышак сасна, / І смыкнеці галін вярба тне з-за пляча, / І жалейкі чароту пад бубны дажджу / Тск заводзяць-пяюць, што аж сам не заўважыў, / Як і я далучыўся да іх / Урачыстых праводзінаў лета* (“Праводзіны лета”); *Зноў цябе бачу, маці! / Бачу, пасівелую, як валун, / Што і сёння трымае / На згорбленых плячах / Зруб нашага шчасця. / Бачу, атуленую хусткай трывогі* (“У парэпанай раме дззярэй”); *Раніцай з вулля сонца / Вылятаюць пчолы – яго праменне* (“Раніцай з вулля сонца...”); *Адным крысом неба накрываліся* (“Можа, таму, што мы...”); *У кожнага – свой век. / Мой век складаецца / З дзён нараджэння сонца, / З пярсцёнкаў сосен, вырашчаных мною* (“Век”); *А сёння спыніўся: як жа ісці / Па вуснах павучых траў, / Па жывых, раскрытых вачах лотаі?* (“Уся зямля гарыць у майскай квецені...”).

Як бачым, індывідуальна-аўтарскія генітыўныя метафары выяўляюць кантэкстуальную залежнасць, што дазваляе чытачу спасцігнуць імпліцытнасць тропа больш хутка і правільна. Аднак лексіка-семантычная дыстрыбуцыя вербальнай метафары ў значна большай ступені, чым субстантыўная, звязана з кантэкстам, паколькі ў трапеічным акце дзеяслоў заўсёды абумоўлены прадметам. Вербальная метафара рэалізуецца праз інтэрпрэтацыю семантычнага напаўнення яго працэсуальнай прыметы: *Цэлы тыдзень / Пчолы з чмялямі / Падпальвалі суквецце канюшыны. / І вось яно ўспыхнула / І разгарэлася так, / Што аж трэба было / Бегчы з косамі, з граблямі, / Каб агонь часам не перакінуўся / На сялібы* (“Канюшына”).

Вербальныя метафары *падпальвалі, успыхнула, разгарэлася* імпліцытныя, выяўляюць суб’ектыўнае ўспрыманне паэта. Аб’екты выводзяцца ўжо рэцыпіентам: падпальвалі ‘апылялі’ (аднак на першае месца выходзіць гукавая прымета: гул насякомых нагадвае шум вогнішча); успыхнула, разгарэлася

‘расквітнела’ (першасная прымета – зрокавая: яркасць колеру канюшыны нагадвае агонь). Менавіта слоўнае акружэнне дазваляе зразумець падтэкст вербальных метафар у наступным прыкладзе: *У тваіх валасах / Сны **начуюць** мае неспакойныя, / У тваіх вачах / **Загараюцца** ўсе мае золакі, / У тваіх вуснах **грэюцца** / Усе мае ўсмішкі, / У далонях тваіх рук / **Збягаюцца** ўсе мае сцежкі...* (“У тваіх валасах...”).

Яшчэ кантэксты з індывідуальна-аўтарскімі вербальнымі метафарамі Максіма Танка, якія дэялагізуюць мастацкую творчасць і пошук чытача: *І ўспаміны яго **пахнуць** / Мёдам яблынь, снегам грэчкі, / Верасоў блакітам цёплым* (“Вартавы пчальніка”); *Дзе маё шчасце з духмянай мятай / Жнівеньскім вострым месяцам **зжата*** (“Туман туманіць асенні, слоты...”); *У беларускую восень / Нат і верабей багацее, / Лес на грыбы не скурціцца, / Пуні **хмялеюць** ад сена* (“У беларускую восень”); *Калі сцюжа **ўмацоўвае** поле, / Вецер ледзянымі падковамі яго **ўтрамбоўвае**, / Ноч **пасыпае** колкімі зорамі і цішынёй -- / Ідуць плугі на адпачынак* (“Калі сцюжа ўмацоўвае поле...”); *Уся зямля **гарыць** у майскай квецені* (“Уся зямля гарыць у майскай квецені...”); *Што можа зрабіць вецер з кропляй дажджу? / Можа з іх **красці** вясёлыя і сумныя песні, / **Звіваць** драгаваныя пугі, каб гнаць кароў з паствы, / **Ткаць** сямікалёрныя ручнікі вясёлак, / **Шкліць** лютэркамі луж каляіны гасцінцаў, / **Нанізваць** пацеркі на сцябліны траў, / А ў бяссонныя ночы на шыбах / **Маляваць** абліччы сяброў, лісты да якіх / Палявая мне **гошма** вярнула* (“Што можа зрабіць вецер з кропляй дажджу?...”); *Мая хата – з краю. / Таму ў яе першую **грукаюць** / Вятры, **збіўшыся** з дарогі, / Хмагі снежныя і дажджлівыя, / Птушкі пералётныя, / Сакавікі і лістападды, / Кірмашовыя дні, / Працавітыя будні, / Змораныя падарожнікі* (“Хата з краю”); *Пачынаецца восень – не тады, калі сіні / Сівер лезе за пазуху грэцца ці ў кошыкі, / На ракіце **звіняць** невады павуціння / І пагоркі іржышчаў **шчаціняцца** вожыкам* (“Пачынаецца восень – не тады, калі сіні...”); *Горны вецер / Зоры, **узбіўшы** на кій кізілёвы, / Доўга **падсмажваў** на сонечным вогнішчы, / Каб мяне пачаставаць па-сяброўску* (“Горны вецер”); *Скразняк **бразгае** блікамі сонца, / Дзвярамі і вывескамі* (“Вецер”); *Хмара велізарнейшым карытам, / У якім цяпер **палошча** бліскавіцы / І гром-бугай сваю ўталяе смагу, / Насунулася на сенажаць* (“Ты помніш”).

Такім чынам, метафара – адзін з кампактных трапеічных сродкаў, які выражае толькі суб’ект параўнання. Пошук яго асацыяцыі з неэкспліцыраваным аб’ектам у мове паэтычных твораў Максіма Танка набывае асаблівы дыскурсіўны эфект, або эфект дыялогу з чытачом.

Літаратура

1. Ахманова, О.С. Словарь лингвистических терминов / О.С. Ахманова. – 5-е изд. – М. : Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2010. – 576 с.
2. Ивченков, В.И. Лингвостилистика тропов Юрия Казакова / В.И. Ивченков. – Минск : Пачатковая школа, 2002. – 112 с.
3. Москвин, В.П. Выразительные средства современной русской речи: тропы и фигуры / В.П. Москвин // Терминологический словарь-справочник. – М., 2004.
4. Слоўнік беларускіх народных параўнанняў / НАН Беларусі; Ін-т мовы і літ. імя Я. Коласа і Я. Купалы ; уклад. Т.В. Валодзіна, Л.М. Салавей ; навук. рэд. В.М. Макіенка. – Мінск : Бел. навука, 2011. – 482 с.
5. Старычонак, В.Д. Метафара ў беларускай мове: на матэрыяле субстантываў : манаграфія / В.Д. Старычонак. – Мінск : БДПУ, 2007. – 190 с.
6. Чалюк, Н.М. Сінтаксіс беларускай мовы. Словазлучэнне. Просты сказ : вучэб. дапам. / Н.М. Чалюк ; пад рэд. Г.М. Малужай. – Мінск : ТетраСистемс, 2004. – 208 с.